

Z JAKÝCH UČEBNIC STUDOVALI POSLUCHAČI PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTY V PRVÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ?*

LUDMILA HLAVÁČKOVÁ

WHAT TEXTBOOKS WERE USED BY STUDENTS OF THE PRAGUE MEDICAL FACULTY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY?

During a period spanning from the Josephinian reforms until 1848, the Prague University was supposed to use a certain prescribed set of textbooks. Any deviation from them required a special permission. The author presents a list of textbooks used at the Faculty of Medicine between 1802 and the revolutionary year 1848, which among other things won for teachers the opportunity of using in lectures texts of their own choice, without any need for a prior permission. The list of textbooks includes the territorial origin of their authors and, where possible, also some evaluation of their academic quality.

Keywords: Prague University – Prague Faculty of Medicine – textbooks in mandatory subjects – textbook authors

DOI: 10.14712/23365730.2018.20

Učebnice a učební pomůcky jsou nesporně jedním ze základních pramenů, chceme-li se seznámit s průběhem výuky a její úrovní na školách všech stupňů. V případě lékařských fakult byla této otázce dosud věnována pouze okrajová pozornost, obvykle v souvislosti s osobnostmi přednášejících. Z názvu našeho příspěvku je zřejmé, kterému období se budeme podrobněji věnovat. Osvícenské reformy spojované u nás se jmény dvou panovníků – Marie Terezie (1717–1780) a Josefa II. (1741–1790) – představují významný mezník v historii vzdělávání v našich zemích na všech stupních škol.

Pro lékařské fakulty je zvláště významný studijní řád z roku 1786, který stanovil přesný program výuky budoucích lékařů i ranlékařů na všech lékařských fakultách monarchie. V seznamech přednášek z oné doby se také dozvídáme, podle jakých publikací přednášející vyučovali, protože již univerzitní řád z roku 1784 určoval učebnice, z nichž měli vyučující vycházet. Ti ovšem měli možnost přednášet i podle vlastních tištěných nebo rukopisných textů, které ale museli předkládat k posouzení studijnímu direktorovi, v té době nejvyšší osobnosti pověřené dohledem nad studiem na příslušné fakultě.¹ Důkaz o tom, že dodržová-

* Text byl zpracován s podporou programu PROGRES Q23 (Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti).

¹ *Verzeichnis der ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an der Universität zu Prag vom... bis... gehalten werden.* Jan HAVRÁNEK (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, 1802–1918, Praha 1997, s. 20 a 23. J. Havránek zde zmínil své tvrzení ze stručných univerzitních dějin (František KAVKA /red./, *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, Praha 1964, s. 169), kde uvedl, že se učilo podle brzy zastaralých učebnic, odchylky byly považovány za provinění a byla potlačena všechna iniciativa profesorů.

ní této povinnosti se sledovalo, máme například z roku 1822, kdy studijní komise zjistila, že botanik Johann Ch. Mikan (1769–1844), internista Joseph Jokliczke (1792–1825), Vincenz J. Krombholz (1782–1843), který postupně přednášel několik oborů – v uvedeném roce chirurgii, Franz W. Nussard (1783–1845), profesor interního lékařství pro posluchače ranlékařství, a zvěrolékař Martin A. Tögl (1753–1830) nepředložili ke schválení žádné knihy jako podklady svých přednášek a tím jednali proti předpisům.² Vyučující neměli přednášky diktovat.

Podle studijního řádu z roku 1786 bylo studium budoucích doktorů medicíny čtyřleté, budoucích chirurgů či ranlékařů dvouleté. Další studijní řád z roku 1804 prodloužil doktorské studium o jeden rok – výuka teoretických oborů se v podstatě neměnila, přínosné bylo rozšíření klinické části z jednoho na dva roky. Studijní řád poprvé přinesl i předpisy pro studium porodních bab a lékárníků. Studium ranlékařů se neměnilo. Studijní řády z let 1810 a 1833 nepřinesly pro téma našeho příspěvku nic podstatného.³

Nyní se již podívejme do seznamů přednášek, z jakých učebnic medicíny ve sledovaném období studovali jednotlivé obory na pražské fakultě. Sledujeme seznamy přednášek od roku 1802, který je určitým mezníkem v právních dějinách pražské univerzity. V tomto roce byl zrušen studijní konsens, orgán, který řídil vyšší školství, a řízení fakult bylo svěřeno studijním direktorům nadaným velkými pravomocemi.⁴ Názvy jednotlivých oborů se někdy trochu pozměňovaly, ale nepodařilo se zatím zjistit, kdo změny inicioval či schvaloval.

Upozorňujeme také na to, které učebnice byly používány jak na pražské, tak na vídeňské fakultě, jež patřila v té době v Evropě k nejvýznamnějším, a pro mnohé učitele pražské fakulty bylo životním cílem stát se jejími pracovníky.

Anatomie

V letech 1802/1803–1809/1810 se používala učebnice vídeňského anatoma a chirurga Ferdinanda J. Lebera (1727–1808), o němž se tradovalo, že byl dobrý anatom a oblíbený vídeňský operatér (od roku 1776 osobní chirurg Marie Terezie). V roce 1808 byla přepracována německým spoluautorem, lipským anatomem a chirurgem Johannem Ch. Rosenmüllerem (1771–1820).⁵ Prosektor – pražský rodák – Josef A. Oechy (1770? – 1813), který přednášel anatomii v letech 1802/1803–1807/1808, používal vedle Leberovy učebnice i svoji vlastní.⁶ V letech 1810/1811–1833/1834 přednášel anatomii profesor Johann G. Ilg (1771–1836). Vyučoval podle své vlastní dvoudílné učebnice. V letech 1832/1833–1833/1834 používal Ilg i dvousvazkovou učebnici rakouského autora Antona Römera (1807–1853).⁷

² Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), sig. C 425 I, Normalbuch, s. 217. Není-li uvedeno jinak, jsou údaje o jmenovaných učitelích fakulty převzaty z publikace Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ (red.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, I, A–K, Praha 1988; II, L–Ž, Praha 1993. Dále citován jako BSPLF I, II.

³ Podrobněji o studijních řádech Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Eva ROZSÍVALOVÁ, *Studium a přednášky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1690–1848*, Praha 1984, s. 98 n.

⁴ J. HAVRÁNEK (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 23.

⁵ August HIRSCH, *Biographisches Lexikon hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker*, III, Wien – Leipzig 1886, s. 636–637; tamtéž, V, Wien – Leipzig 1887, s. 85.

⁶ BSPLF II, s. 52–53.

⁷ BSPLF I, s. 116; A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 57.

V letech 1834/1835–1836/1837 se ujal přednášek anatomie podle Römerovy učebnice jako suplent Moravan Vinzenz A. Bochdalek (1801–1883), který proslul i jako patolog. Znovu suploval výuku anatomie v letech 1846/1847–1848 podle učebnice Josepha Hyrtla (1811–1894). Hyrtl, jeden z nejvýznamnějších anatomů 19. století a zároveň také jeden z nejlepších učitelů anatomie ve své době, přišel na pražskou fakultu z Vídně v roce 1837 a působil zde do počátku roku 1845, kdy se vrátil na vídeňskou fakultu. Používal také Römerovu učebnici, protože na své v Praze teprve pracoval. Jeho *Lehrbuch der Anatomie des Menschen mit Rücksicht auf physiologische Begründung und praktische Anwendung* vyšla poprvé v roce 1846 v Praze; dočkala se celkem dvaceti dvou vydání ve všech světových jazycích a sloužila do konce 19. století.⁸ Na pražské fakultě ji začal používat Hyrtlův nástupce, zmíněný V. A. Bochdalek.

Na vídeňské fakultě byla až do příchodu J. Hyrtla anatomie vyučována Aloisem M. Mayerem (1766–1830), který se těšil nevalné odborné pověsti. K přednáškám používal vlastní učebnici.⁹

Chemie

Vyučována byla do počátku čtyřicátých let podle učebnice vídeňského profesora tohoto oboru Josepha F. Jacquina (1766–1839); prvé dvoudílné vydání vyšlo ve Vídni 1793, poté bylo opakovaně vydávané a také přeložené do latiny a holandštiny.¹⁰ Historici chemie považují tuto učebnici za „krok zpět“ ve srovnání s dříve používanou učebnicí *Elementa chemiae* (Lipsiae 1732) Hermana Boerhaava (1668–1738), slavného holandského klinika, přírodovědce, chemika a reformátora výuky mediků, která byla pojata důsledně experimentálně. Od školního roku 1842/1843 se začaly používat dvě učebnice z pera významných chemiků, představující nesporný pokrok ve výuce tohoto oboru. Prvá byla učebnice Justuse Liebiga (1803–1873) z Giessenu, který přepracoval učebnici heidelbergského kolegy Philippa L. Geigera (1785–1836), v níž lze najít i počátky klinické chemie. Druhá také pocházela z pera německého autora, Heinricha Rose (1795–1864).¹¹

Je zajímavé, že na vídeňské fakultě se ještě v roce 1848 chemie přednášela podle učebnic Jacquinových, byť inovovaných a doplňovaných.

Přírodověda

Od školního roku 1814/1815 se přírodověda rozdělila na přednášky z mineralogie (v zimním semestru) a ze zoologie (v letním semestru). Samostatně a jinými profesory byla přednášena botanika.

⁸ BSPLF I s. 114; Miloš GRIM – Ondřej NAŇKA – Karel ČERNÝ (edd.), *Anatomie od Vesalia po současnost*, Praha 2014, s. 91–93.

⁹ *Vorlesungen, sowohl ordentliche als auch ausserordentliche, welche an der Universität zu Wien vom... bis... (udán školní rok) gehalten werden.* A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 176–177; Erna LESKY, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz – Köln 1965, s. 90.

¹⁰ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 368.

¹¹ Břetislav VEČEREK – Josef TAIZICH, *Výuka chemie na lékařské fakultě pražské univerzity*, Chemické listy 70, 1976, s. 980–1014, zde s. 996.

V letech 1802/1803–1810/1811 byla přírodověda přednášena podle blíže necitované práce slavného švédského lékaře a přírodovědce Karla Linného (1741–1783) a jeho krajana Torbena O. Bergmanna (1735–1784).¹² Od školního roku 1811/1812 se začala používat učebnice známého dolnolužického autora Nathanaela G. Leskeho (1751–1786). Dočkala se i překladu do italštiny a ruštiny.¹³ Zároveň se učilo podle učebnice Christiana W. Wiedmanna (1770–1840), německého lékaře a přírodovědce s bohatou publikační činností z různých odvětví medicíny a přírodních věd.¹⁴ Tento obor přednášel v oné době na pražské fakultě profesor speciální přírodovědy Joseph Mayer (1752–1814), pražský rodák,¹⁵ který v seznamech přednášek k uvedeným učebnicím ještě dodal, že přihlíží i k novějším autorům a využívá také vlastní články. Také jeho následník profesor mineralogie a zoologie Rakušan Franz X. Berger (1782–1818), který přednášel tento obor v letech 1814/1815–1818/1819, uváděl, že přednáší „*dle vlastních sešitů*“ a výpisků z učebnic následujících autorů: německého mineraloga Dietricha L. G. Karstena (1768–1810), významného přírodovědce a balneologa, pražského rodáka Franze A. Reusse (1761–1830)¹⁶ a také z příručky jednoho z nejvýznamnějších přírodovědců a lékařů své doby, Němce Johanna F. Blumenbacha (1752–1840), považovaného mj. za zakladatele novověké antropologie.¹⁷ Z těchto učebnic těžil ve svých přednáškách i Bergerův nástupce profesor speciální přírodovědy Jan Svatopluk Presl (1791–1849), jeden z průkopníků rodící se české vědy, který přednášel přírodovědu od roku 1820 po celé námi sledované období.¹⁸ K uvedeným učebnicím si přidal ještě dvě další. Pro zoologii to byly práce německých autorů Georga A. Goldfusse (1782–1848) a Ambrosiuse Raua (1784–1830). Od školního roku 1831/1832 přednášel Presl také dle vlastních, blíže necitovaných prací. Svá díla publikoval převážně česky, přednášet ovšem musel německy.

Na vídeňské fakultě byla používána také učebnice Blumenbachova, od poloviny třicátých let uváděl přednášející profesor Caspar Fischer (1793–1860), že vedle ní učí i podle svých vlastních sešitů a učebnice mineralogie a zoologie.

Botanika

Vedle přírodovědy poslouchali medicí zvláštní přednášky z botaniky. Až do školního roku 1821/1822 se uvádí „*dle Linnéa*“ bez bližšího určení, v letech 1812/1813–1821/1822 přibyla k Linnému ještě poznámka „*a výpisků z nejnovějších učebnic*“. Od školního roku 1822/1823 Linnéa nahradila učebnice známého německého botanika a farmaceuta Johanna H. Dierbacha (1788–1845),¹⁹ používaná do roku 1832/1833. Poté až do konce sledovaného

¹² Patrně to byla publikace Torbern O. BERGMANN, *Opuscula physica et chemica*, Holmiae – Upsaliae 1779, německy 1782–1790; *Allgemeine deutsche Biographie* (<www.deutsche-biographie.de> /8. 1. 2018/), dále jen ADB.

¹³ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 681.

¹⁴ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, VI, s. 265.

¹⁵ BSPLF II, s. 48–49.

¹⁶ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 716; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Zápisky Dr. F. A. Reusse v pražské Univerzitní knihovně, Dějiny věd a techniky* 6, 1973, s. 50–54.

¹⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 490–491.

¹⁸ BSPLF II, s. 93; Eva HOFFMANNOVÁ, *J. S. Presl. K. B. Presl*, Praha 1973.

¹⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II s. 183.

období přednášel tento obor Vincenc F. Kostelecký (1801–1887),²⁰ brněnský rodák, autor rozsáhlého šestičlenného kompendia *Allgemeine medizinisch-pharmazeutische Flora*, které vycházelo v letech 1831–1836 v Mannheimu a bylo uváděno jako učebnice. Teoretickou část vyučoval podle díla vídeňského vojenského lékaře, chemika a botanika Ferdinanda J. Zimmermanna (1775 – po 1838).²¹

Ve Vídni přednášel v čtyřicátých letech zoologii a mineralogii zmíněný Caspar Fischer, a to podle vlastních učebnic, stejných, jako sloužily i medikům.

Fyziologie

Fyziologie byla v té době oborem silně svázaným s anatomií. V prvním desetiletí sledovaného období (1802/1803–1810/1811) se přednášelo podle německé verze učebnice švýcarského rodáka Albrechta Hallera (1708–1777), slavného básníka, který je zároveň po právu nazýván tvůrcem moderní fyziologie.²²

V letech 1811/1812–1833/1834 se používala učebnice slavného moravského rodáka Jiřího Procházky (1749–1820), v původní latinské verzi *Institutionum physiologiae humanae, volumen primum* (Viennae 1805). Procházskovo jméno vstoupilo do světových dějin vědy díky jeho originální koncepci nervového reflexu. Podle jeho učebnice se učilo na řadě evropských fakult, dočkala se několika vydání a překladů mj. i do ruštiny.²³ Od školního roku 1834/1835 do roku 1845/1846 se vyučovalo podle učebnice Michaela Lenhosséka (1773–1840), bratislavského rodáka, profesora anatomie a fyziologie v Budapešti, jehož práce ale byla pouhou kompilační příručkou bez vlastního přínosu.²⁴ V roce 1835/1836 se vedle Lenhossékovy učebnice uvádí i třídílná práce pozdějšího tchána J. E. Purkyně, Karla Asmunda Rudolphiho (1771–1832).²⁵ Od roku 1846/1847 se užívala učebnice vynikajícího německého biologa a fyziologa Johannese Müllera (1801–1858), do níž uložil mnoho svých originálních poznatků a objevů.²⁶

Na vídeňské fakultě vyučoval na počátku sledovaného období fyziologii J. Procházka dle své vlastní učebnice. Jeho nástupce M. Lenhossék v roce svého nástupu 1821 ještě používal učebnici Procházskovu, poté vlastní. Roku 1825 ho vystřídal pražský rodák a slavný žák J. E. Purkyně Joseph J. Czermak (1828–1873), který uvedl, že přednáší „dle vlastních sešitů“.²⁷

²⁰ Adolph C. P. CALLISEN, *Medizinisches Schriftsteller-Lexikon der jetzt lebenden Aerzte, Wundaerzte, Geburtshelfer, Apotheke und Naturforscher aller gebildeten Völker*, B. 21, Copenhagen 1835, s. 499; BSPLF I, s. 128–129.

²¹ ADB.

²² A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 31–33; Josef VINAŘ, *Zachránci lidstva*, Praha 1942, s. 138–142.

²³ Vladislav KRUTA, *Med. Dr. Jiří Procházka 1749–1820*, Praha 1956; Ladislav NIKLIČEK – Karel ŠTEIN, *Dějiny medicíny v datech a faktech*, Praha 1985, s. 138.

²⁴ V. KRUTA, *Med. Dr. Jiří Procházka*, s. 160.

²⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 112–113.

²⁶ L. NIKLIČEK – K. ŠTEIN, *Dějiny medicíny*, s. 143; Paul DIEBGEN, *Geschichte der Medizin*, II. B. 1. Hälfte, Berlin 1959, viz rejstřík.

²⁷ BSPLF I, s. 86–87.

Patologie

V tomto období se patologie teprve formovala jako samostatný obor, ve výuce byla spojována i s dalšími obory. Ve sledovaném období se s ní posluchači setkali nejprve ve třetím a poté ve čtvrtém a pátém ročníku. Podle názvu užívaných učebnic možno říci, že ve třetím ročníku to byla výuka převážně teoretická, ve čtvrtém a pátém pak klinická. Název oboru se dosti obměňoval.

Vedle německých se učilo ještě i podle latinských učebnic. Do roku 1811/1812 to byla na řadě evropských fakult oblíbená učebnice heidelbergského rodáka Hieronyma G. D. Gaubia (1705–1780), přeložená i do holandštiny a francouzštiny, na pražské fakultě používaná v latinské nebo německé verzi. Ceněna byla zejména proto, že vycházela z dobových fyziologických poznatků.²⁸ V roce 1811/1812 je ovšem vedle Gaubia uvedena i učebnice mnohem staršího autora i data vydání, totiž profesora leydenské univerzity Hermanna Boerhaava (1668–1738). Jeho jméno není spojováno s objevy, které by posunuly medicínu jako vědu. Byl eklektikem v nejlepší slova smyslu a učitelem, který dovedl ve svých nečetných publikacích shrnout posluchačům medicíny potřebné dobové znalosti, jež jim pomohly být dobrými lékaři. Utřídil je do v podstatě dodnes užívaného systému vzdělávání mediků, od oborů teoretických přes preklinické po klinické. Klinické výuce u lůžka pacientů věnoval mimořádnou pozornost, a proto je po právu považován za zakladatele moderního klinického vyučování. Na pražské fakultě se ve školním roce 1811/1812 přednášelo podle jeho nejznámějšího díla *Institutiones medicae in usus annuae exercitationis domesticos*, poprvé vydaného v roce 1708 (poté ještě nejméně šestnáctkrát, mj. i v němčině a francouzštině), a to v norimberském vydání z roku 1740. Je to nejstarší učebnice používaná na pražské fakultě v první polovině 19. století.²⁹

V dalších letech vyučující učebnice tohoto oboru dosti často střídali. Od roku 1812/1813 do roku 1820/1821 upřednostňovali učebnice tří autorů. Tři z nich pocházely z pera velmi plodného německého autora Kurta Sprengela (1766–1833), proslulého zejména rozsáhlými pětidílnými dějinami lékařství.³⁰ Vedle toho přednášející uvedli v letech 1812/1813 a 1813/1814 i bližší necitovanou práci rovněž německého autora Georga W. Consbrucha (1764–1837), autora a spoluautora řady příruček určených medikům i lékařům.³¹ Třetím autorem učebních textů byl proslulý a neobyčejně literárně plodný profesor berlínské fakulty Christian W. Hufeland (1762–1836), přítel a lékař J. W. Goetha a H. Schillera, podporovatel přírodního léčitelství, považovaný za jednu z největších lékařských kapacit své doby.³² Pro rok 1821/1822 je uvedeno, že nejmenovaný suplent učil dle vlastních sešitů. V následujících letech až do konce sledovaného období se používaly učebnice významného vídeňského profesora (působil mj. i na lékařském lyceu v Olomouci) Phillipa C. Hartmanna (1773–1830), který se snažil neléčit jednotlivé symptomy chorob, ale pacienta celého. Přednášelo se podle nich nejen v Praze, ale i na dalších evropských fakultách jak v německé, tak

²⁸ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 505–506.

²⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 504–505; J. VINAŘ, *Zachránci lidstva*, s. 130–133; Ludmila SINKULOVÁ, *Dějiny československého lékařství*, II, *od roku 1740–1848*, Praha 1965, s. 164; Roy PORTER, *Největší dobrodíní lidstva*, Praha 2001, s. 278 a rejstřík.

³⁰ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 493.

³¹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 67.

³² A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 305–308; R. PORTER, *Největší dobrodíní lidstva*, s. 319.

v latinské verzi. Třeba zdůraznit, že v Praze se učilo vždy jen dle jejich nových vydání.³³ Od roku 1844/1845 do roku 1848 se vedle těchto učebnic objevila i nová příručka maďarského autora, profesora na vídeňském Josefineu (škola pro výchovu vojenských lékařů) Stanislava Toeltényiho (1795–1852), považovaného za jednoho z konzervativních učitelů vídeňské fakulty.³⁴

Podívejme se nyní, z jakých textů vycházeli přednášející patologie ve čtvrtém a pátém ročníku – výuka byla totožná. Již výše jsme se zmínili o tom, že šlo především o výuku klinickou u lůžka pacienta.

Do roku 1810/1811 se opět přednášelo podle H. Boerhaava. Titul není uveden jednoznačně, ale s velkou pravděpodobností to byly jeho už výše uvedené *Institutiones medicae*. Používala se i jeho práce doplněná komentáři Gerharda van Swieten (1700–1772). Tato swietenovská verze se objevuje až do roku 1823/1824. V roce 1810/1811 se k ní přidala další práce z pera významného reprezentanta první vídeňské školy Maxmiliána Stolla (1742–1787), mj. organizátora klinické výuky ve vídeňské všeobecné nemocnici. Užívala se až do roku 1823/1824.³⁵

V letech 1824/1825–1831/1832 se o akutních chorobách přednášelo podle latinské třídílné učebnice vídeňského rodáka, vědecky nepřilíš významného Johanna Valentina Hildebranda (1763–1805),³⁶ o chronických pak podle ceněné čtyřdílné německé učebnice lipského autora Wilhelma A. Haase (1784–1837).³⁷ V letech 1832/1833–1834/1835 se chronické nemoci přednášely podle oblíbených příruček vídeňského klinika Johanna Nepomuka Raimanna (1780–1847),³⁸ akutní nadále podle uvedených textů Hildebranda a Haase. Je zajímavé, že v letech 1835/1836–1846/1847 přednášející používali latinskou verzi Raimanovy učebnice. Vedle této se objevila v letech 1839/1840–1846/1847 i blíže necitovaná práce slavného pařížského klinika Gabriela A. Andrala (1797–1876).³⁹ V roce 1848 uvedl přednášející, významný internista, jihočeský rodák profesor Johann Oppolzer (1808–1871),⁴⁰ jeden ze slavných představitelů tzv. pražské lékařské školy, že přednáší dle vlastních sešitů. Oppolzer málo publikoval, ale jeho přednášky se dočkaly soukromého uveřejnění ve dvou svazcích v letech 1866–1872 v Erlangen.

Na vídeňské fakultě se teoretická i praktická patologie učila většinou podle stejných knih, jako na pražské – tedy podle Boerhaava, Gaubia, Toeltényiho, Hartmanna a Reimanna.

Materia medica – farmakologie

Ve třetím ročníku poslouchali medicí také obor zvaný *materia medica*, z něhož se postupně vyvinula dnešní farmakologie. Název se dosti často pozměňoval.

³³ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 68–69; ERNA LESKY, *Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert*, Graz – Köln 1965, s. 116, 173.

³⁴ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 693; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, s. 147.

³⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 550–551; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, rejstřík.

³⁶ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 205; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, rejstřík.

³⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 3.

³⁸ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 662; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, rejstřík.

³⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 136–138.

⁴⁰ BSPLF II, s. 83–84.

V letech 1802/1803–1810/1811 přednášející uváděli jako podklad svých přednášek provinciální farmakopoeu, v roce 1811/1812 byla používána učebnice pražského profesora tohoto oboru Antona Michelitze (1748–1818).⁴¹ V letech 1812/1813–1820/1821 se učilo podle práce známého vídeňského profesora Johanna V. Hildenbranda (1763–1818).⁴² V roce 1821/1822 se přednášelo podle dvoudílné učebnice dalšího významného vídeňského profesora Philippa K. Hartmanna (1773–1830).⁴³ V letech 1822/1823–1826/1827 přibyla k práci Hartmannově učebnice německého profesora Johanna N. Feilera (1768–1822)⁴⁴ a v roce 1827/1828 ještě dalšího německého autora, profesora Philippa F. Vogta (1786–1861).⁴⁵ Je zajímavé, že v případech tohoto oboru najdeme u každého přednášejícího také užívání „*vlastních sešitů*“.

Na vídeňské fakultě se používala od dvacátých let stejně jako na té pražské učebnice Hartmannova.

Chirurgie

Chirurgie byla vyučována ve dvou cyklech – jako teoretická a jako praktická. V letech 1802/1803–1810/1811 se pro teoretickou část užívala práce vídeňského autora Josepha J. Plencka, velmi plodného autora učebnic pro téměř všechny obory.⁴⁶ Sloužily i při výuce ranlékařů. V letech 1811/1812–1812/1813 byla používána z holandštiny přeložená učebnice J. A. Balthasara. O autorovi se mi nepodařilo nic bližšího zjistit. Na pouhý rok, 1813/1814, přišla ke slovu učebnice německého profesora Augusta Friedricha Heckera (1763–1811),⁴⁷ rovněž autora učebnic řady lékařských oborů. V letech 1814/1815–1821/1822 vyučoval chirurgii „*dle vlastních sešitů*“ významný člen profesorského sboru pražské lékařské fakulty Vincenc Julius Krombholz (1782–1843), který postupně přednášel několik oborů.⁴⁸ Od roku 1822/1823 do konce sledovaného období se užívalo první vydání (1822) dvoudílné učebnice proslulého německého chirurga Maxmiliana Josepha Chelia (1794–1876),⁴⁹ která pak byla opakovaně vydávána (v roce 1827 i v Praze) a překládána do řady evropských jazyků.

Praktická chirurgie se vyučovala ve čtvrtém a pátém ročníku u klinických lůžek ve všeobecné nemocnici. Od dvacátých let 19. století byla dělena na tři části.

Od počátku sledovaného období do roku 1821/1822 nevedl žádný ze tří vyučujících ani učebnici, ani třeba obvyklou poznámku „*dle vlastních sešitů*“. V letech 1822/1823–1825/1826 jsou uvedeny učebnice pro každou ze zmíněných tří částí výuky. První se přednášela podle čtvrtého vydání kompendia moravského rodáka Johanna Nepomuka

⁴¹ BSPLF II, s. 50.

⁴² A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 205; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, rejstřík.

⁴³ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 68–69.

⁴⁴ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 350.

⁴⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, VI, s. 141–142.

⁴⁶ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 590–591.

⁴⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 100–101.

⁴⁸ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Profesor Vincenc Julius Krombholz (1782–1843) – mecenáš studentů a lékařů*, AUC-HUCP 40/1–2, 2000, s. 25–38.

⁴⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 1.

Hunczovského (1762–1798),⁵⁰ druhá podle dvoudílné práce rakouského autora Vincence Kerna (1760–1829),⁵¹ třetí podle jiné učebnice V. Kerna. V letech 1826/1827–1831/1832 u třetí části přibyla ještě v oddílu teoretické chirurgie zmíněná učebnice M. J. Chelia.

V letech 1832/1833–1845/1846 vystřídala Hunczovského učebnici práce rovněž rakouského vojenského chirurga Michaela H. Hagera (1795–1866).⁵² Ostatní citované učebnice se používaly až do roku 1848, v letech 1846/1847–1848 přibyla pro druhou část ještě třídílná učebnice velmi známého a plodného německého autora Ernsta Blasia (1802–1875).⁵³

Na vídeňské fakultě se teoretická a praktická chirurgie v seznamech přednášek neoddělovala tak výrazně. Shodně s pražskou fakultou se používala učebnice Balthasara, vedle ní postupně i několik jiných. Za zmínku stojí, že ve Vídni se učilo na počátku sledovaného období ještě i z proslulé práce německého autora Lorenze Heistera (1683–1758) *Chirurgie*, a to v norimberském vydání z roku 1779.⁵⁴

Nauka o chirurgických operacích, nástrojích a obvazech

S výukou chirurgie úzce souvisela nauka o chirurgických operacích, nástrojích a obvazech. Je uváděna jen do školního roku 1833/1834. V následujících letech tyto přednášky ze seznamu mizí. (Několik mladých lékařů mi řeklo, že by přednášky s touto tematikou byly vítány i v současné výuce.) Proč se přestaly konat od poloviny třicátých let 19. století, se mi zatím nepodařilo zjistit. Až do roku 1809/1810 přednášející – profesori chirurgie – uváděli, že učí dle „*vlastní metody*“ a „*vlastních článků*“. V roce 1810/1811 se píše „*dle Starkeho*“, což je zřejmě práce německého autora Johanna Ch. Starka (1769–1837).⁵⁵ V letech 1811/1812–1812/1813 se používalo páté vydání učebnice německého vojenského lékaře Joachima F. Henckela,⁵⁶ přepracované výše uvedeným J. Ch. Starkem. V letech 1813/1814–1833/1834 se učilo podle příručky proslulého německého autora Justa Arnemanna (1763–1806)⁵⁷ a ceněného německého ranlékaře Johanna G. Bernsteina (1747–1835).⁵⁸ Ve Vídni se používala zmíněná práce Heisterova.

Porodnictví

Podobně jako chirurgie, také porodnictví bylo v některých letech přednášeno ve dvou cyklech – teoreticky a prakticky. Teoretické se do roku 1809/1810 vyučovalo ve druhém ročníku, poté ve třetím. Používala se nepříliš ceněná učebnice rakouského autora Raphaela

⁵⁰ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 316.

⁵¹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 458.

⁵² A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 16.

⁵³ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 481.

⁵⁴ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 132.

⁵⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 512.

⁵⁶ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 147.

⁵⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 197.

⁵⁸ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 423.

J. Steideleho (1737–1823).⁵⁹ Od roku 1810/1811 do roku 1848 se přednášelo podle dvou-
dílné učebnice pražského profesora porodnictví Antonína Jungmanna (1775–1854).⁶⁰

Ve Vídni se rovněž používala učebnice Steideleho, ale od třicátých let ji nahradila
nesporně lepší práce z pera německého autora, profesora vídeňské fakulty Johanna P. Hor-
na (1774–1845).⁶¹

Praktické porodnictví bylo samostatně uváděno v seznamech přednášek do roku
1811/1812. Používala se zmíněná Steideleho učebnice, poté byla výuka praktického porod-
nictví spojena s teoretickým. Obdobně tomu bylo na fakultě vídeňské.

Oční lékařství

Oční lékařství se do roku 1817/1818 vyučovalo ve druhém nebo třetím ročníku ve dvou-
měsíčních kurzech. V roce 1818 vyšel dekret studijní dvorské komise, který se podrobně
zabýval tímto oborem a mj. nařizoval, aby byly na fakultách monarchie zřízeny oční klini-
ky.⁶² Nejprve se učilo podle učebnice zmíněného zručného kompilátora J. J. Plenka. V roce
1820/1821–1821/1822 se používala dvoudílná učebnice proslulého zakladatele moderní
oftalmologie, vídeňského profesora Georga Josepha Beera (1763–1821).⁶³ V následujícím
desetiletí (1822/1823–1831/1832) se vyučovalo podle známé učebnice německého
autora Karla H. Wellera (1794–1854),⁶⁴ která byla přeložena i do angličtiny, francouzštiny
a ruštiny. V letech 1832/1833–1848 ji nahradila třídílná učebnice známého a oblíbeného
vídeňského okulisty Antona Rosase (1791–1855).⁶⁵ Od roku 1846/47 ohlásil přednášející,
rumburský rodák Johann N. Fischer (1777–1847),⁶⁶ že bude vedle Rosase přednášet i ze
své učebnice. Na vídeňské fakultě se používala Rosasova učebnice také.

Soudní lékařství a zdravotní policie

Zdravotní policie obsahovala zejména to, co se dnes nazývá organizací zdravotnictví,
sociálním lékařstvím apod. Učebnice byly uváděny až od školního roku 1810/1811.

Soudní lékařství se přednášelo v letech 1810/1811–1812/1813 podle německého profe-
sora Johanna D. Metzgera (1739–1805).⁶⁷ V letech 1813/1814–1848 se soudní lékařství
vyučovalo podle knihy vynikajícího pražského (později vídeňského) představitele tohoto

⁵⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 519; Václav RUBEŠKA, *Příspěvky k dějinám porodnictví v Čechách*,
Československá gynekologie 33, 1968, s. 168 passim 548, zde s. 234.

⁶⁰ BSPLF I, s. 121; V. RUBEŠKA, *Příspěvky k dějinám porodnictví*, s. 321–322.

⁶¹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 275; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, s. 77.

⁶² *Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen
Erbländer*, Bd. 46, Wien 1820 s. 147.

⁶³ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 362–363; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, s. 81–82.

⁶⁴ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, VI, s. 232–233.

⁶⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 79–80; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, viz rejstřík.

⁶⁶ BSPLF I, s. 95–96; Věra KADLECOVÁ, *Počátky oční kliniky v Praze, její první profesor J. N. Fischer a jeho
asistenti*, Československá oftalmologie 39, 1983, s. 131–138, 202–214, 268–280, 357–364.

⁶⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 220.

oboru Johanna J. Bernta (1770–1842).⁶⁸ V letech 1834/1835–1848 se vedle přednášek konaly v rámci soudního lékařství i soudní pitvy.

Zdravotní policie se přednášela v letech 1810/1811–1817/1818 podle učebnice německého profesora Ernsta B. Hebenstreita (1753–1803).⁶⁹ Od roku 1818/1819 až do roku 1848 se používala i pro tento obor další učebnice J. Bernta. V letech 1841/1842–1848 byla ještě připojena poznámka „*se stálým ohledem na stávající zákonná nařízení*“.

Zvěrolékařství

Medici poslouchali povinně ve třetím nebo čtvrtém ročníku také zvěrolékařství. Do roku 1838/1839 se používala učebnice známého slezského veterináře Johanna G. Wolsteina (1738–1820).⁷⁰ V roce 1839/1840 byla nahrazena dvoudílnou prací veterináře českého původu Johanna E. Veitha (1787–1876).⁷¹ Ve Vídni se od počátku třicátých let 19. století také učilo podle Veithovy učebnice.

Chirurgové

Budoucí magistři chirurgie měli přednášky pouze v němčině. Nemuseli absolvovat středoškolskou výuku a dvouletou filozofickou fakultu, a proto většina z nich neuměla latinsky.

Anatomie se pro ně vyučovala podle Leberovy učebnice, která sloužila i medikům. Také úvod do chirurgického studia byl přednášen do roku 1833/1834 podle již zmíněné učebnice J. J. Plenka (1738–1807), z níž studovali i medicí. Poté se název oboru poněkud změnil a byla používána učebnice profesora vídeňské fakulty Johanna B. Wisgrilla (1795–1851). Podle této učebnice se učila i botanika a chemie.

Teoretická lékařská výuka se do školního roku 1810/1811 chirurgům přednášela podle práce vídeňského profesora Jakoba Reinleina (1744–1816).⁷² V následujících letech se název oboru poněkud obměňoval. V letech 1811/1812–1813/1814 se dále používala výše uvedená učebnice J. Reinleina, poté do roku 1821/1822 přednášející užívali vlastní sešity. V letech 1822/1823–1824/1825 se obor dělil na tři části: fyziologii, všeobecnou patologii a všeobecnou terapii chorob vnitřních. Fyziologie byla přednášena podle práce Josefa F. Schallgrubera (1769–1824),⁷³ který působil na lékařských fakultách v Krakově a Štýrském Hradci; všeobecná patologie užívala tutéž učebnici. Všeobecná terapie vnitřních chorob se vyučovala podle stejné učebnice Christofa W. Hufelanda (1762–1836), kterou užívali i medicí. V letech 1825/1826–1832/1833 učil přednášející, západočeský rodák Franz N. Nussard (1783–1847),⁷⁴ podle vlastní v Praze vydané dvoudílné učebnice. Byla

⁶⁸ BSPLF I, s. 79–81; E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, viz rejstřík.

⁶⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 94–95.

⁷⁰ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, VI, s. 322–323.

⁷¹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, VI, s. 79–80.

⁷² A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, IV, s. 698.

⁷³ ADB.

⁷⁴ BSPLF II, s. 82–83.

používána i jeho nástupci až do roku 1845/1846. Do roku 1848 se pak přednášelo podle učebnic rakouského vojenského lékaře Burkarda Ebleho (1799–1839).⁷⁵

Pro obor *materia medica et chirurgica* nebyla do roku 1821/1822 uvedena žádná učebnice. V letech 1822/1823–1823/1824, tedy pouhý rok, se učilo podle práce známého a velice plodného německého autora Justuse Arnemanna (1763–1806).⁷⁶ V letech 1824/1825–1845/1846 se přednášelo podle výše uvedené učebnice F. W. Nussarda. Poslední dva roky sledovaného období zvolil přednášející práci také rodáka z našich zemí, Karla D. Schroffa (1802–1877).⁷⁷

Nauka o chirurgických operacích, nástrojích a obvazech používala učebnici pouze pro dva školní roky – 1810/1811 a 1812/1813. Byla to práce již výše uvedeného Starkeho, podle něhož se učili i medici. Pro teoretické a praktické porodnictví nebyly po celé sledované období učebnice uvedeny.

Název přednášek pro výuku z vnitřního lékařství byl několikrát upřesněn. Do roku 1808/1809 se používala učebnice rakouského autora Antona Störcka (1831–1803).⁷⁸ V letech 1809/1810–1818/1819 ji nahradila dvoudílná příručka německého autora Georga W. Consbrucha,⁷⁹ jehož jiná učebnice sloužila medikům. V následujících letech opět došlo, stejně jako při výuce mediků, na výše uvedenou učebnici J. N. Raimanna.

Klíčovým oborem ve výuce budoucích ranlékařů byla přirozeně chirurgie. Podobně jako u mediků se dělila na teoretickou a praktickou. Učebnice pro tento obor nebyly uváděny důsledně. Do roku 1819/1820 se užívaly dvě: první od německého autora Ernsta H. Horna,⁸⁰ druhá od Vincenze Kerna, uvedeného již u mediků.⁸¹ Od roku 1834/1835 do konce sledovaného období se používala také jako při výuce mediků výše uvedená učebnice Cheliova. Pro praktickou chirurgii jsou uváděny učebnice jen pro léta 1810/1811–1821/1822. Stejně jako u mediků to byly práce Hunczovského a Kerna.

Zvěrolékařství se přednášelo, opět totožně s výukou mediků, podle citované práce G. Wollsteina. Je zajímavé, že u soudního lékařství a zdravotní policie není pro chirurgy uvedena žádná učebnice. Oční lékařství se také vyučovalo podle učebnice Rosase, užívané i mediky.

Na vídeňské fakultě se budoucí ranlékaři učili převážně ze stejných učebnic jako jejich kolegové v Praze (Reinlein, Kern, Eble, Schroff, Wisgrill). Za zmínku stojí, že na vídeňskou fakultu nepronikla učebnice F. N. Nusharda, na pražské fakultě používaná po dlouhá léta (1825/1826–1845/1846).

Závěry

Po nezáživném výčtu autorů a názvů učebnic se pokusme o několik závěrečných shrnutí. Nelze paušálně říci, že se používaly učebnice zastaralé. Na počátku 19. století se ovšem

⁷⁵ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 261.

⁷⁶ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, I, s. 197.

⁷⁷ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, V, s. 289; Julius PAGEL, *Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin – Wien 1901, s. 1534.

⁷⁸ E. LESKY, *Die Wiener medizinische Schule*, viz rejstřík.

⁷⁹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, II, s. 67–68.

⁸⁰ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 275–276.

⁸¹ A. HIRSCH, *Biographisches Lexikon*, III, s. 458–459.

vyučovalo ještě většinou z učebnic autorů 18. století, starých i několik desítek let. V následujících letech se však situace mění jednoznačně k lepšímu, vyučuje se podle současných autorů a přibývá přednášejících, kteří ohlašují vlastní dodatky, o nichž lze předpokládat, že reagují na nové poznatky, přinášené jednotlivými medicínskými obory, v tomto období se rychle rozvíjejícími. Na vídeňské fakultě byla situace obdobná.

Odborná úroveň většiny učebnic dosud čeká na posouzení znalců. Vedle fundovaného rozboru učebnice fyziologa J. Procházky z pera V. Kruty, posouzení učebnic chemie B. Večerkem a J. Taizichem, očního lékařství V. Kadlecovou a porodnictví V. Rubeškou je zde třeba upozornit také na studii V. Jirásky,⁸² v níž se věnoval otázce, jak se dostal významný objev poklepu a poslechu, učiněný L. J. Auenbruggerem (1722–1809) v roce 1761, do Hildebrandovy učebnice používané na pražské fakultě.

Srovnání s učebnicemi, podle nichž se učilo na vídeňské fakultě, potvrdilo, že na pražské se nevyučovalo vždy podle stejných, jak se někdy uvádí. Občas se v Praze používaly i lepší (chemie) a novější (chirurgie ve Vídni dle „starého“ Heistera) příručky.

Na obou fakultách převažovaly učebnice z pera německých a rakouských (v dnešním pojetí) autorů. Mnozí z nich působili postupně na několika fakultách v německé jazykové oblasti. Z celkového počtu více než osmdesáti autorů je šedesát jedna z dnešního Německa a Rakouska, patnáct z českých zemí (jedenáct z nich působil alespoň po určitou dobu na pražské fakultě), po dvou ze Švédska a Holandska, po jednom z Francie, Švýcarska a Maďarska. Podíl autorů z našich zemí měl ve sledovaném období vzestupnou tendenci.

Pro kvalitu výuky je nesporně rozhodující především úroveň vyučujících, nicméně učebnice mají v tomto procesu také významnou roli. Co se týče vyučujících, je třeba uvést, že vídeňská fakulta se snažila získat kvalitní učitele z fakult německé jazykové oblasti včetně pražské. Dostat se na vídeňskou fakultu, v monarchii preferovanou, byla prestižní záležitost. Na vídeňskou fakultu tak z Prahy odešli například fyziolog J. Procháska, anatom J. Hyrtl, soudní lékař J. Bernt, internista J. Oppolzer, oftalmolog F. Arlt či psychiatr J. Riedl.

Nyní se dostáváme k důležité otázce, kolik posluchačů si mohlo učebnice pořídit. Jejich tržní cenu se mi bohužel nepodařilo zjistit,⁸³ ale myslím, že prostředky na jejich koupi měli jen posluchači ze zámožných rodin.

Od roku 1777 měla sloužit posluchačům a učitelům veřejná univerzitní knihovna. Medici a jejich učitelé si však na její služby stěžovali, nevyhovovala jim ani po stránce obsahové, ani úrovní poskytovaných služeb. Knihovna nenakupovala drahé lékařské spisy, otevřena byla pouze dopoledne, kdy medicí měli výuku, čítárna byla často přeplněna, knihy nebyly půjčovány domů. V letech 1807–1812 se fakulta rozhodla dotovat nákup lékařských časopisů a sborníků, ale kvůli finančním problémům tuto akci přerušila. Řada profesorů se proto snažila zakládat knihovny na svých ústavech a klinikách z vlastních prostředků a půjčovat knihy posluchačům i absolventům za nepatrné poplatky.⁸⁴ Patrně první taková knihovna se nacházela přibližně od roku 1790 na katedře zvěrolékařství, tu ovšem založil zemský výbor.

⁸² Václav JIRÁSEK, *Chropy nebo rachoty?*, Praktický lékař 83/8, 2003, s. 489–492.

⁸³ Marně jsem hledala údaj o cenách knih v pracích našeho největšího znalce v této oblasti: Zdeněk ŠIMEČEK, *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden 2002; Zdeněk ŠIMEČEK – Jiří TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati*, Praha 2014.

⁸⁴ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Odborné knihovny na pražské lékařské fakultě a založení veřejné lékařské čítárny Prager medizinisches Lesemuseum v r. 1841*, *Dějiny věd a techniky* 25, 1992, s. 178–190.

V roce 1809 zřídil „školní knihovnu“ na své chirurgické klinice profesor I. Fritz (1778–1841), o dva roky dříve ji založil jako asistent na vídeňské fakultě. V roce 1819 vznikla knihovna na porodnické klinice, a to péčí jejího profesora A. Jungmanna (1775–1854). V roce 1821 založil knihovnu na své klinice profesor očního lékařství J. N. Fischer (1777–1847). V roce 1822 dosáhl profesor A. Pleischl založení chemicko-farmaceutické knihovny, stejně jako v roce 1824 profesor botaniky J. Ch. Mikan (1769–1844). Profesor J. V. Krombholz (1782–1847), který postupně vystřídal několik oborů, se také vždy zasloužil o to, aby jeho pracoviště měla vlastní knihovny (1827 na interní klinice, 1837 na katedře vyšší anatomie a fyziologie). V roce 1842 založil v anatomickém ústavu knihovnu jeho přednosta J. Hyrtl (1810–1894).

V roce 1841 založila fakulta veřejnou lékařskou knihovnu a čítárnu nazvanou Prager medizinisches Lesemuseum. V Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy je uložena rukopisná kniha desiderat této knihovny, založená 4. prosince 1847. V roce 1850 je zde mj. zaznamenán názor profesora očního lékařství J. Ryby (1795–1856), že knihovna nemá kupovat příručky a učebnice, které má mít každý lékař ve vlastní knihovně. Z katalogu této knihovny vydaného v roce 1888 je zřejmé, že Rybův názor nebyl respektován, neboť obsahuje i řadu učebnic.⁸⁵ Myslím, že mnozí lékaři také nevlástnili příručky a učebnice, jak si Ryba přál, jehož odborná knihovna patřila ve své době k největším soukromým knihovnám u nás.⁸⁶ V jednání o reformu veřejné zdravotní služby v Praze v třicátých letech 19. století se vyjádřil tehdejší děkan fakulty, známý pražský lékař J. T. Held (1770–1851), při řešení otázky platů městských lékařů, že ty by jim měly stačit alespoň na nákup jedné odborné knihy ročně.⁸⁷ Kolik lékařů tak činilo, se asi nedozvíme. Tím spíše nelze zjistit, kolik posluchačů si zakoupilo učebnice a učilo se z nich ke zkouškám. Domnívám se, že většina se asi spokojila s vlastními zápisy z přednášek. V knihovně Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK je uloženo několik exemplářů rukopisných zápisů přednášek z různých období.

Je třeba se také zmínit o tom, jaké možnosti přístupu k odborné literatuře měli ranlékaři. Ve sledovaném období byli příslušníky chirurgických gremií, která měla v jednotlivých krajích při krajských gremiálních úřadovnách povinně vedené gremiální odborné knihovny velmi dobře zásobované dobovou literaturou. Zatím ovšem nevíme, zda a jak ranlékaři tyto knihovny využívali. Odborná publikační činnost ranlékařů byla zanedbatelná, jejich úspěšnost byla závislá především na manuální zručnosti.⁸⁸

⁸⁵ *Katalog des Lesemuseums des medizinischen Doctoren-Collegiums in Prag*, Prag 1888.

⁸⁶ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Odborná knihovna profesora očního lékařství pražské lékařské fakulty J. Ryby v r. 1837*, AUC-HUCP 14/1–2, 1974, s. 189–203.

⁸⁷ Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Reforma veřejné zdravotní služby v Praze ve třicátých letech 19. století*, *Dějiny věd a techniky* 7, 1974, s. 203–209.

⁸⁸ Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 104; Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Patřili ranlékaři v první polovině 19. století v Praze k intelektuálům či k inteligenci?*, *Documenta Pragensia* 27, 2008, s. 1037–1040.

Welche Lehrbücher studierten die Hörer der Prager medizinischen Fakultät in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts?

ZUSAMMENFASSUNG

Lehrbücher und Studientexte sind zweifellos eine der grundlegenden Quellen, wenn wir das Lehrniveau in den einzelnen Fächern kennenlernen wollen. Die Josefinischen Studienordnungen aus den 1780er Jahren sahen die Lehre nach vorgeschriebenen Lehrbüchern vor. Diese Anordnungen waren bis 1848 gültig. Die verwendeten Lehrbücher sind in Vorlesungsverzeichnissen mehr oder weniger genau aufgeführt. In unserem Beitrag sind die in den Pflichtvorlesungen der einzelnen (theoretischen, vorklinischen und klinischen) Fächer verwendeten Lehrbücher an der Prager medizinischen Fakultät ebenso aufgeführt wie die grundlegenden biographischen Daten und die Nationalität der Lehrbuchautoren. Die fachliche Beurteilung ist der Literatur entnommen – sofern sich überhaupt schon jemand mit diesem Problem befasst hat. Auch wird angegeben, nach welchen Lehrbüchern man an der Wiener Fakultät gelesen hat, die den übrigen Schulen in der Monarchie als „Vorbild“ dienen sollte. Im abschließenden Teil befasst sich unser Beitrag mit der Frage, inwieweit die Lehrbücher für die Hörer wirtschaftlich erschwinglich waren und welche spezifischen Möglichkeiten ihrer Ausleihe bestanden.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Ludmila Hlaváčková
Ústav dějin lékařství a cizích jazyků
1. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy, Praha
ludmila.hlavackova@lf1.cuni.cz